

УДК 372.881.1

Віцюк А. А.

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ
ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ
ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті теоретично обґрунтовано та проаналізовано поняття “комунікативної компетенції”, яка власне і включає до свого складу орфографічну компетенцію, описано проблему формування правописної грамотності студентів-першокурсників під час вивчення мовознавчих дисциплін.

Ключові слова: комунікативна компетенція, орфографічна компетенція, правописна грамотність, морфологія, синтаксис.

Мовна освіта України, починаючи з дошкільного навчального закладу і закінчуючи професійною, спеціальною освітою, повинна орієнтуватися на виховання мовної особистості та на прагнення удосконалити рівень оволодіння сучасною українською літературною мовою. Саме тому в наш час *актуальним* стає питання комунікативної спрямованості навчання української мови у вищій школі, що передбачає формування й удосконалення комунікативної компетенції студентів загалом і орфографічної зокрема.

Мета роботи полягає в дослідженні та теоретичному обґрунтуванні основ формування правописної грамотності у студентів-першокурсників під час вивчення мовознавчих дисциплін. Зміст поняття комунікативної компетенції досліджувався багатьма вченими: Л. В. Барановською, О.М. Біляєвим, І. Л. Бім, М. С. Вашуленком, С. О. Караманом, О. В. Любашенко, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайком, С. Ю. Ніколаєвою, Є. І. Пассовим, Н. А. Пашківською, М. І. Пентилюк, Д. Х. Хаймсом, А. Н. Хомським та іншими.

Уперше термін “компетенція” використав у лінгвістичному розумінні А. Н. Хомський у межах його теорії генеративної граматики. Він пов’язував це поняття зі здатністю носія мови володіти системою мови, обмеживши значення компетенції лінгвістичним аспектом [16].

Поступово в зарубіжній, а потім і у вітчизняній методиці на противагу лінгвістичній компетенції А. Н. Хомського з’явився методичний термін “комунікативна компетенція”, під яким стали розуміти здатність здійснювати спілкування за допомогою мови, тобто передавати думки й обмінюватися ними в різних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування, правильно використовуючи систему мовних і мовленнєвих норм та вибираючи комунікативну поведінку, адекватну автентичній ситуації спілкування. Комунікативна компетенція не розглядається як особистісна характеристика тієї або іншої людини; її сформованість виявляється в процесі спілкування [12; 15; 17].

Здатність бути учасником мовленнєвої діяльності етнолінгвіст Д. Х. Хаймс назвав комунікативною компетенцією [17], хоча “комунікативна компетенція” як поняття була сформована в роботах М. М. Бахтіна (1934-1935 рр.) [2]. До поняття комунікативної компетенції вчений включив навички й уміння адекватно використовувати мову в конкретній ситуації спілкування. Комунікативна компетенція, на його думку, творча здатність людини користуватися інвентарем мовних засобів (у вигляді висловів і дискурсів),

яка складається зі знань і готовності до їх адекватного використання. До цього поняття включаються когнітивні, афектні і інтенціональні чинники [17, с. 282-284]. Набуття комунікативної компетенції індивідом стає головною метою навчання.

А. С. Омажио визначив, що з погляду теорії мовленнєвої діяльності, складовими комунікативної компетенції є компетенції в говорінні, читанні, письмі, аудіюванні [18, с. 7]. Ці види компетенцій формуються на базі лексичної й граматичної компетенцій, що входять у зміст мовної компетенції. Компетенція в говорінні доповнюється компетенцією у вимові, компетенція в письмі – орфографічною компетенцією, компетенція в аудіюванні – умінням розрізняти вимовлені знаки, компетенція в читанні – умінням розрізняти графічні знаки.

На думку І. О. Зимньої, “компетентність – актуальна, формована якість індивідууму, що ґрунтується на знаннях, уміннях та навичках, інтелектуально і особистісно-зумовлена соціально-професійна характеристика людини, її персональна якість [8, с. 35].” Вчена вважає, що спочатку в індивіда формуються компетенції (“деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, систем цінностей і відносин”), що потім виявляються в його компетентностях [8, с.42].

Похідним є прикметник “компетентний”, що трактується у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” як: “1) який має достатні знання в якійсь галузі, який з чимось добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний” [5, с.445].

Розвиток компетенцій являє собою комплексний розвиток особистості. Для реалізації компетентнісного підходу доречно спиратися на міжнародний досвід з урахуванням необхідної адаптації до традицій і потреб України. Слушною в цьому сенсі є думка В.Кременя: “... учень, студент у навчальному й виховному процесі повинен набути важливих компетенцій через застосування знань. Для цього необхідний перехід від кваліфікації до компетенції, яка дозволяє знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, що уможлиблює діяльність освіченої особистості незалежно від локального чи глобального контексту ринку праці. Така людина, оволодівши технологією прийняття рішень, свободою вибору, буде здатна адаптуватись в умовах постійних змін” [9, с. 11].

Відповідно до принципів єдності навчання, виховання й розвитку, гуманізації й демократизації освіти С. О. Караман виділяє чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну і функціонально-комунікативну. Мовна компетенція, на думку методиста, визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними нормами; мовленнєва – чотирма видами компетенції: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом. Соціокультурна компетенція визначається рівнем знань з національної культури (звичаї, традиції, література, мистецтво тощо), з історії, географії, економіки, державного устрою. Особливого значення у процесі навчання української мови С. О. Караман надає формуванню в учнів функціонально-комунікативної компетенції, яка визначається вмінням використовувати мовні засоби в межах функціональних стилів [11].

Зміщення акцентів на комунікативно-практичну діяльність студентів, оволодіння ними усним і писемним мовленням зовсім не означає, що зменшується увага до граматики. Важливе практичне значення має розкриття існуючих між мовними явищами взаємозв'язків, зокрема орфографії і граматики. Недарма Н. К. Кульман називає граматику “служницею правопису”, а відома формула К. Д. Ушинського – “практика, керована граматиною” – покладена в основу навчання орфографії: техніка письма може бути успішною лише за умови підкріплення її певними теоретичними узагальненнями. Як підкреслює М. І. Бернацький, “правила, основані на граматичних законах, є теорія, застосування правил на письмі є практика” [3, с. 18]. Побудовані на психофізіологічних засадах антиграматичні теорії не витримали випробування часом, безперспективною виявилася методика навчання правопису шляхом механічного переписування правильних зразків, на базі виключно індивідуального досвіду. Граматика становить основу орфографії. Вивчення правопису української мови на граматичній основі обстоюють М. І. Бернацький, Г. І. Купрієнко, О. М. Біляєв, Л. М. Симоненкова, М. В. Бардаш та ін. “Знати граматику, – підкреслює

В. О. Сухомлинський, – означає осмислити правило на численних фактах живої мови” [13, с. 253]. І. Р. Вихованець називає граматику Княгиною, яка вивчає життя мови і з повсякденного мовлення виокреслює її закономірності та правила, приводить мову в рух, бо “граматика – це невидимий геніальний диригент, який без відпочинку керує велетенським оркестром слів, змушує їх виконувати найрізноманітніші мелодії думки” [6, с. 9].

Необхідність вивчення правопису на базі граматики переконливо доводять О. В. Текучов, М. М. Разумовська, Н. М. Алгазіна, А. С. Казанова, інші дослідники навчання російської орфографії. На думку Д. М. Богоявленського, “заперечувати необхідність граматичних знань означає або даремно сподіватися, що учні самі створять свою граматику, або знову повернутися до механістичних теорій навчання” [4, с. 94].

Знання граматики лежать в основі орфографічних правил, що регулюють правопис відмінкових закінчень іменників, прикметників, займенників, числівників, особових закінчень дієслів, написання разом, окремо і через дефіс повнозначних, службових частин мови та вигуків тощо. Вживання орфограм залежить від морфологічного вираження слова, його відміни, групи, числа, інших граматичних ознак. Вивчення граматики сприяє осмисленому засвоєнню студентами закономірностей розвитку рідної мови на основі наукового досвіду, накопиченого впродовж століть нашими співвітчизниками. А це – запорука свідомого формування в них правописних умінь і навичок.

С. Ф. Жуйков виділяє специфічні операції, пов’язані з вивченням граматики: а) розрізнення слова як звуко-буквеного комплексу і такого, що позначає факт одного з явищ навколишньої дійсності; б) постановка формально-граматичних запитань; в) порівняння слів, словосполучень і виявлення в них подібних і різних ознак; г) розрізнення і співвіднесення значень та відповідних форм мови (в окремих словах, словосполученнях, в елементах слів). До основних операцій більш загального характеру відносить: а) розгляд об’єкта з різних поглядів; б) усвідомлення того, що елементи, які становлять певне ціле, взаємозв’язані; в) оперування системою ознак того явища, яке вивчається; г) вирішення задач на основі правил у формі умовиводу [7, с. 291].

Неволодіючи вмінням виконувати граматичні дії, виконуючи морфологічний аналіз поза зв’язком з орфографією, студенти припускаються різного роду граматично-правописних невірностей, до того ж позначених впливом навколишнього мовленнєвого середовища. Правильне написання слів тісно пов’язане із свідомим володінням граматиною. Тоді постає питання про “свідоме” і “несвідоме” в мовленнєвій діяльності [14, с.8-9]. О. О. Леонт’єв, розрізняв “зміст, актуально усвідомлений, і зміст, що лише опиняється в свідомості”. “Актуально усвідомлений” зміст, на думку дослідника, може “опускатися” до рівня свідомого контролю, коли наша увага спеціально не зосереджується на мовленнєвих явищах за умови їх відповідності, скажімо, нормам правопису. Та якщо в корі головного мозку фіксується певне відхилення від загальноприйнятої норми, то це мовленнєве явище відразу стає “актуально усвідомленим” [10, с. 143].

Культура українського мовлення тісно пов’язана з граматиною, оскільки саме граMATика вчить, як потрібно писати і говорити згідно з чинними нормативами мовлення. Деформації, що подекуди спостерігаються в граматичній системі мови, особливо небезпечні: вони “непомітно і підступно руйнують сам кістяк мови, позбавляють її самотності, вона втрачає свої природні сили забезпечувати автономність” [1, с. 120].

Особливо цінною для нас є думка І. М. Хом’яка про те, що визначенню правописних ознак того чи іншого лексико-граматичного розряду слів сприяє застосування повного морфологічного розбору, що передбачає з’ясування ряду граматичних ознак, пов’язаних з вибором правильного написання. Проте не завжди морфологічний розбір завершується правописним обґрунтуванням аналізованого слова. Реалізувати зв’язки орфографії і граматики спонукає програмно-методична спрямованість навчання української мови: вироблення вмінь правопису відмінкових закінчень здійснюється під час вивчення іменника, прикметника, інших змінних частин мови; вживання слів разом, окремо і через дефіс засво-

юється у процесі вивчення прислівників, займенників; правопис частки не розглядається під час аналізу синтаксичних зв'язків дієприкметника з іншими словами.

Нам імпонує думка І. М. Хом'яка, що формувати орфографічні навички поза граматикую означає повертатися до механістичного способу вивчення правопису. Практика ж письма має базуватися на граматичних узагальненнях, реалізації зв'язку між орфографічними, з одного боку, та морфологічними, з іншого боку, мовними явищами [14, с. 10].

Таким чином, процес формування орфографічної компетенції передбачає наявність двох обов'язкових компонентів: вимірювання рівня правописної грамотності студентів ВНЗ та підвищення його шляхом засвоєння теорії та виконання практичних завдань під час вивчення мовознавчих дисциплін. Так, наприклад, студенти-першокурсники Київського університету імені Бориса Грінченка вивчають такі мовознавчі дисципліни, як сучасна українська літературна мова, культура усного та писемного мовлення, українська мова (за професійним спрямуванням), практикум з української мови, лінгвістичний аналіз тексту, теоретичні питання граматики української мови, категорійний словотвір, сучасна українська мова з практикумом тощо. Саме на таких заняттях зосереджується увага на актуальній проблемі формування орфографічної компетенції студентів-першокурсників. Так, нами було запропоновано студентам-першокурсникам філологічних спеціальностей Київського університету імені Бориса Грінченка виконати низку завдань з орфографії. Аналіз результатів засвідчив, що у студентів виникають утруднення під час визначення роду, числа іменників, написання їх разом, окремо та через дефіс. Також варто окремо звернути увагу на особливості відмінювання субстантивованих прикметників та особливості відмінювання іменників. Студентам необхідно засвоїти критерії родової належності незмінюваних іменників, аббревіатур, спільних із російською мовою іменників, що різняться за значенням роду. Лише частина студентів оперувала знаннями про норми вживання повних і коротких прикметників, творення ступенів порівняння. Система форм різних груп і розрядів числівника сучасної української літературної мови має істотні відмінності порівняно з системою російської мови. Внаслідок явища інтерференції специфіка вживання відмінкових форм досить часто зазнає впливу іншої мови. Стійкі навички необхідні студентам ВНЗ для уникнення цього впливу. Під час вивчення мовознавчих дисциплін студенти повинні формувати вміння і навички в засвоєнні відмінкових форм та їх варіантів у системі числівника, правильного вживання числівника з іменником. Різні форми розрядів займенника української літературної мови мають ряд особливостей. Засвоєння їх та стилістичних умов вживання займенників сприятиме підвищенню культури усного і писемного мовлення студентів-філологів. Нормативні форми українського дієслова широко вивчаються у вищому навчальному закладі на заняттях з сучасної української літературної мови. У письмових роботах простежуються випадки неправильного написання форм українського дієслова, правопис умовного і наказового способів. Значення нормативних варіантів часових форм та формування у студентів навичок переносного вживання часових форм дієслова сприятимуть поглибленню лінгвістичної освіти майбутнього фахівця. Усвідомлення механізму дієслівного формотворення необхідне для засвоєння системи дієслівних категорій в цілому та для формування орфографічних та мовленнєвих навичок студентів. Під час вивчення практикуму з української мови студенти помиляються найчастіше тоді, коли пишуть дієприкметники. Тому важливо усвідомити студентам-першокурсникам механізм реалізації дієслівної сутності дієприкметника в структурі речення. Це певною мірою сприятиме подоланню явища інтерференції в усному мовленні та на письмі.

У процесі вивчення мовознавчих дисциплін студенти-першокурсники філологічного профілю припускаються помилок під час вживання морфологічних та стилістичних норм прислівників. В українській мові значно частіше вживаються прислівники, ніж у російській, де вони поступаються перед конструкціями з прийменниками та іменниками. Однак студенти забувають про це і замість питомих українських прислівників вживають кальки з іншої мови. Прислівник є частиною мови, що постійно поповнюється шляхом переходу слів і

форм інших лексико-граматичних класів. Студентам ВНЗ необхідно навчитись також правильно застосовувати принцип диференціюючих написань прислівників та їх морфологічних омонімів (омофонів). Прийменникова система української мови є досить розгалуженою як за походженням та морфологічним складом прийменників, так і за можливістю виражати найрізноманітніші відношення у реченні. Педагогічні спостереження свідчать, що для підвищення рівня орфографічної грамотності необхідно засвоїти складні випадки вживання прийменників у властивих їх функціях і значеннях. Сполучники, особливо похідні, викликають певні труднощі при написанні. Для розмежування сполучників і їх морфологічних омонімів – повнозначних слів – студентам варто з'ясувати критерії розрізнення службових та повнозначних частин. Студенти відчувають утруднення під час правопису часток, оскільки їм властиве значення віднесеності дії, стану чи цілого повідомлення до дійсності або ставлення мовця до змісту висловлення. Тому необхідно формувати вміння і навички доцільно використовувати частки в усному мовленні та на письмі. Вигуки передають складний і багатогранний емоційний світ людини. Система вигуків та звуконаслідувальних слів склалася поступово в процесі розвитку мови і є для кожної мови специфічною. Особливу увагу студентам слід звернути на правильне написання етикетних вигуків, що виражають вибачення, вітання, прощання, запрошення, прохання тощо.

Отже, формування правописної грамотності студентів-першокурсників під час вивчення мовознавчих дисциплін є складним і довготривалим процесом. Орфографія не становить якоїсь частини граматики і так само не входить до складу фонетики. Вона є зібранням правил лише написання слів, відтворення слів на письмі, тобто своєрідною графічною формою слів, вираженою умовними позначеннями звуків нашої мови, так званими буквами – знаками письма. Проте зв'язок правопису з граматикою та фонетикою передбачає знання звукової системи, морфологічної та синтаксичної структур мови, її законів та правил. Тільки систематичне вивчення законів і правил орфографії може бути надійною основою підвищення правописної грамотності студентів-першокурсників під час вивчення мовознавчих дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антисуржик/ За заг. редакцією О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 149 с.
2. Бахтин М. М. Естетика словесного творчества/ М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Бернацький М. І. Методика орфографії в середній школі. Ч.1. – К.: Рад. школа, 1940. – 189 с.
4. Богоявленский Д. Н. Психология усвоения орфографии. – М.: Просвещение, 1966. – 307 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови/ Уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
6. Вихованець І. Р. У світі граматики. – К.: Рад. школа, 1987. – 192 с.
7. Жуйков С. В. Психология усвоения грамматики в начальных классах. – М.: Просвещение, 1964. – 264с.
8. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования// Высшее образование сегодня. – № 5. – 2003. – С. 34-42.
9. Кремінь В. Г. Філософія освіти ХХІ століття/ В. Г. Кремінь// Трибуна. – 2002. – №11-12. – С. 10-13
10. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969. – 214с.
11. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272с.
12. Пентилюк М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови/ М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна// Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5-7.
13. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа/ Вибрані твори в 5 т. Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – 640с.
14. Хом'як І. Вивчення орфографії на морфологічній основі// Українська мова і література в школі. – 2001. – №3. – С.7-11.
15. Canale M. On Some Dimensions of Language Proficiency in Offer / Canale M. – 1983. – P. 333-342.
16. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1965. – 197 p.

17. Hymes D. "In Communicative Competence" in J. B. Pride and Holmes (eds): Sociolinguistics Harmondsworth. Penguin/D. Hymes, 1972. – P. 269-293.
18. Omaggio A.C. Teaching language in context /A.C. Omaggio. – Boston: Heinle & Heinle Publishers Inc., 1986. – 479 p.

Вицюк А. А.

**РЕАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ
ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВЕДЧЕСКИХ
ДИСЦИПЛИН**

В статье теоретически обоснованно и проанализировано понятие "коммуникативной компетенции", которая собственно и включает в свой состав орфографическую компетенцию, описана проблема формирования правописной грамотности у студентов-первокурсников во время изучения языковедческих дисциплин.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, орфографическая компетенция, правописная грамотность, морфология, синтаксис.

Vitsiuk A. A.

**REALIZATION OF COMPETENCY APPROACH IN FORMING OF THE FIRST-YEAR
STUDENTS' OF PHILOLOGICAL SPECIALITIES SPELLING LITERACY DURING THE STUDY
OF LINGUISTIC DISCIPLINES**

In the article in theory grounded and analysed a concept of "communicative competence", which actually includes spelling competence, the problem of forming of spelling literacy described for the first-year students during the study of linguistic disciplines.

Key words: communicative competence, spelling competence, spelling literacy, morphology, syntax.

УДК 371.134:629.5.072.8

Волошинов С.А.

**ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМІЧНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ**

Статтю присвячено аналізу понять "компетентність", "компетенція", "фахова компетенція" та визначенню їх відмінностей. Визначено поняття "інформаційно-комунікаційна компетентність фахівця" та розглянута система компетентностей майбутніх фахівців водного транспорту. Розглянуті педагогічні умови формування кінцевого результату алгоритмічно-компетентний фахівець.

Ключові слова: компетентність, компетенція, фахова компетенція, майбутні судноводії, алгоритмічно-компетентний фахівець.

Кожне суспільство висуває до підготовки фахівців вимоги адекватні напрямам його розвитку, адже саме від них залежать перспективи прогресу усіх сфер духовного і матеріального добробуту країни. Наразі процес професійної підготовки майбутніх фахівців змінює свої пріоритети з технократичних на гуманістичні. Впровадження такого підходу вимагає і суттєвих змін до рівня їх алгоритмічної компетентності, зокрема і у навчальних закладах, які готують спеціалістів для водного транспорту. Однією із складових професійної компетентності фахівців є алгоритмічна. Вона дозволяє розробляти і реалізовувати програмні моделі інформаційних процесів і систем, пов'язаних із функціонуванням об'єктів професійної діяльності, а її результатом є не тільки сформовані знання і вміння, а й набуті навички самостійного поповнення знань, що сприяють зростанню професійної майстерності.